

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali

23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижи модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi:	165

	Shonazarovich	nazariya, amaliyot va uslubiyot	
22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budjet tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Hojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308

40.	Xolmurotov Saribayevich	Fozil	Hududiy eksportning qo'shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o'lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314
41.	Jumaniyazov Baxodirovich	Iskandar	To'qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo'yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Ibodullayevich	Dilshod	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna		Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O'lmasxo'jayev Abbos o'g'li	Zoirxo'ja	Ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Mirzoxitovich	Muzaffar	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma'lumotlari asosida o'rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon		Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
47.	Xushvaqov Muxammadi o'g'li	Islombek	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
48.	Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi		Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
49.	Ziyodullayev Sherzodovich, Mashxura Azadovna	Dilshod Sharapova	O'zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o'sishga ta'siri	399

MOLIYA BOZORIDA QARZ INSTRUMENTLARI ORQALI SAVDOLARNI MOLIYALASHTIRISH

Xushvaqov Islombek Muxammadi o‘g‘li

PhD, katta o‘qituvchi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

E-mail: xushvaqovislombek@gmail.com

ORCID: 0009-0004-1221-7829

Annotatsiya. Mazkur maqolada moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirish masalalari tahlil qilingan. Agentlik faktoringi, diskontlangan akkreditivlar asosida forfeyting mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, qarz majburiyatlarini tartibga solish, risklarni boshqarish va likvidlikni ta'minlash bo'yicha ilmiy takliflar hamda amaliy natijalar asosida asosiy xulosalar va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: qarz instrumentlari, moliya bozori, savdo operatsiyalari, moliyalashtirish, agentlik faktoringi, forfeyting, diskontlangan akkreditiv, qarz majburiyatlari, risklarni boshqarish, likvidlik.

ФИНАНСИРОВАНИЕ СДЕЛОК ПОСРЕДСТВОМ ДОЛГОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ.

Хушваков Исламбек Мухаммади угли

PhD, старший преподаватель

Ташкентский государственный

экономический университет

E-mail: xushvaqovislombek@gmail.com

ORCID: 0009-0004-1221-7829

Аннотация. В данной статье проанализированы вопросы финансирования торговых операций посредством долговых инструментов на финансовом рынке. Освещены механизмы агентского факторинга, форфейтинга на основе дисконтированных аккредитивов. Также на основе научных предложений и практических результатов по регулированию долговых обязательств, управлению рисками и обеспечению ликвидности сформулированы основные выводы и предложения.

Ключевые слова: долговые инструменты, финансовый рынок, торговые операции, финансирование, агентский факторинг, форфейтинг, дисконтированный аккредитив, долговые обязательства, управление рисками, ликвидность.

FINANCING OF TRADES THROUGH DEBT INSTRUMENTS IN THE FINANCIAL MARKET

Khushvakov Islombek Mukhammadi ogli

PhD, Senior Lecturer

Tashkent State University of Economics

E-mail: xushvaqovislombek@gmail.com

ORCID: 0009-0004-1221-7829

Abstract. This article analyzes the issues of financing trade operations through debt instruments in the financial market. The mechanisms of agency factoring and forfeiting based on discounted letters of credit are covered. Also, based on scientific proposals and practical results on regulating debt obligations, risk management, and ensuring liquidity, main conclusions and proposals have been formulated.

Keywords: debt instruments, financial market, trade operations, financing, agency

factoring, forfeiting, discounted letter of credit, debt obligations, risk management, liquidity.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday savdo operatsiyasini moliyalashtirish korxonalardan o'z mablag'lari bilan bir qatorda turli shakldagi qarz mablag'larini ham jalb etishni talab qiladi. Ayniqsa, xalqaro savdo hajmining kengayishi, yetkazib berish zanjirlarining murakkablashuvi, kontragentlar o'rtasidagi hisob-kitob muddatlarining uzayishi hamda to'lov bilan bog'liq risklarning ortib borishi korxonalarining aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojini kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda korxonalar uchun nafaqat yetarli moliyaviy resurslarni shakllantirish, balki debitor va kreditor qarzдорlikni muvozanatli boshqarish, pul oqimlarining uzluksizligini ta'minlash hamda likvidlik darajasini saqlab qolish muhim vazifaga aylanadi.

Shu nuqtai nazardan, moliya bozorida savdo operatsiyalarini moliyalashtirish va ular bilan bog'liq risklarni kamaytirishga xizmat qiluvchi faktoring, forfeiting, akkreditivlar hamda fyuchers shartnomalari kabi moliyaviy instrumentlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mazkur vositalar korxonalarga tovar va xizmatlar realizatsiyasidan tushum kelib tushishini kutmasdan aylanma mablag'larni tezkor shakllantirish, eksport-import operatsiyalarida to'lov kafolatlarini kuchaytirish, kredit va valyuta risklarini kamaytirish hamda kelgusidagi narx o'zgarishlaridan himoyalaniish imkonini beradi.

Jahon moliyaviy infratuzilmasining so'nggi yillardagi ko'rsatkichlari ushbu instrumentlarga bo'lgan talabning izchil o'sib borayotganini tasdiqlaydi. Xususan, Factors Chain International (FCI) ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda global faktoring aylanmasi ilk bor 4 trillion yevrodan oshib, 4 039 milliard yevroni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich 2024-yildagi 3 895 milliard yevroga nisbatan 3,7 foizga o'sishni anglatadi. Mamlakatlar kesimida Xitoy 713 milliard yevro bilan eng yirik faktoring bozori bo'lib qolmoqda, Osiyo-Tinch okeani mintaqasi esa 995 milliard yevro hajm bilan global aylanmaning 24,6 foizini ta'minlagan [1]. Forfeiting bozori ham barqaror o'sish trayektoriyasini saqlab qolgan: 2025-yilda global forfeiting bozori hajmi 15,2 milliard AQSh dollariga baholanib, 2034-yilga kelib 20,1 milliard dollarga yetishi prognoz qilinmoqda [2].

Shu bilan birga, xalqaro savdoni moliyalashtirishda sezilarli tafovut saqlanib qolmoqda. Osiyo taraqqiyot bankining (ADB) 2025-yilgi hisobotiga ko'ra, global savdo moliyasi bo'shlig'i 2,5 trillion AQSh dollari darajasida qolmoqda, bu jahon savdo hajmining qariyb 10 foizini tashkil etadi. Kichik va o'rta biznes subyektlariga nisbatan rad etish darajasi yirik korporatsiyalarga qaraganda ikki baravar yuqori bo'lib, kichik korxonalarining 41 foizi savdo moliyasi bo'yicha arizalari rad etilmoqda [3]. Ushbu holat rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan O'zbekiston uchun ham qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirishning samarali mexanizmlarini joriy etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Adabiyotlar sharhi

So'nggi yillarda xalqaro miqyosda savdo operatsiyalarini qarz instrumentlari orqali moliyalashtirish masalasi bir qancha xorijiy iqtisodchi olimlarning ilmiy izlanishlari markazida bo'lib kelmoqda. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar faktoring, forfeiting, akkreditivlar, savdo krediti kabi instrumentlarning savdo moliyasidagi o'rni, samaradorligi va risklarni boshqarishdagi ahamiyatini yoritib beradi.

Xususan, Jahon savdo tashkiloti iqtisodchilari Marc Auboin, Harry Smythe va Robert Teh tomonidan olib borilgan tadqiqotda “faktoring, mavjud bo'lgan mamlakatlarda, kichik va o'rta biznes subyektlarining xalqaro savdoda ishtirok etish qobiliyatini oshirishi” aniqlangan [4]. Mualliflar 2008 - 2015 - yillar davomida Factor Chain International (FCI) ma'lumotlaridan foydalanib, faktoringning savdo hajmiga ta'sirini empirik jihatdan isbotlaganlar. Ushbu tadqiqot faktoringning nafaqat moliyaviy instrument, balki savdo siyosati vositasi sifatidagi rolini ham ko'rsatib beradi.

Forfeiting instrumenti bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda esa uning ikki tomonlama

ahamiyati ta'kidlanadi. Xususan, forfeyting bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan tadqiqotchilar “forfeyting eksportchiga nafaqat savdo bilan bog'liq risklarni bartaraf etish, balki debitorlik qarzlarini forfeyterga sotish orqali likvidligini oshirish imkoniyatini ham taqdim etadi” degan xulosaga kelganlar. Biroq, mazkur tadqiqotda “forfeyting mamlakat riskiga qarab bitim yoki muddat cheklovlari, valyuta va majburiyat muddati cheklovlari hamda firibgarlik holatlarida qaytarib olinmaslik kabi cheklovlarga ham ega” [5] ekanligi qayd etilgan.

Savdo krediti va yetkazib berish zanjiri moliyasi yo'nalishida Andy Naranjo va uning hamkasblari tomonidan olib borilgan tadqiqotda savdo krediti firma moliyalashtirishning muhim manbasi bo'lib, uning to'lov muddatligi bo'yicha boy informatsion mazmuni aktivlarni narxlashda yetarli darajada o'rganilmagan ekanligi ta'kidlangan. Mualliflar “firmaning o'z yetkazib beruvchilariga to'lovini kechiktirishi uning aksiyalari bo'yicha kelgusi daromadlilikning sezilarli darajada past bo'lishini prognoz qilishini” [6] aniqlaganlar. Bu esa savdo kreditining nafaqat moliyaviy, balki axborot signalizatsiyasi funktsiyasini ham ko'rsatadi.

Yuqoridagi tadqiqotlardan ko'rinib turibdiki, qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirish bo'yicha xorijiy olimlarning ilmiy xulosalari ikki asosiy yo'nalishga bo'linadi: bir guruh tadqiqotchilar ushbu instrumentlarning savdo hajmini oshirish va likvidlikni ta'minlashdagi ijobiy ta'sirini ta'kidlasa, boshqa guruh ularning cheklovlari va risklarini, xususan, rivojlanayotgan bozorlardagi infratuzilma yetishmovchiligini ko'rsatib beradi. Savdo moliyasi instrumentlarining samaradorligi bo'yicha fikrlar va xulosalar ham moliya bozori munosabatlarining jadallashuvi bilan o'zgarib bormoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritishga qaratilgan bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Xususan, qarz instrumentlari bo'yicha umumiy nazariy qarashlardan xususiy xulosalarga kelishda induksiya, alohida mamlakat va institutsional amaliyotlarni umumiy qonuniyatlar asosida izohlashda deduksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqot predmetining mazmun-mohiyatini chuqur anglash, omillar o'rtasidagi sabab-natija bog'liqliklarini aniqlash maqsadida mantiqiy tahlil, sintez va ilmiy abstraktsiya usullariga murojaat qilindi. Shuningdek, faktoring, forfeyting, akkreditiv va fyuchers shartnomalari bo'yicha xorijiy hamda milliy amaliyotni taqqoslashda qiyosiy tahlil, statistik ma'lumotlarni guruhlash va dinamik qatorlarni o'rganish usullari qo'llanildi. Xalqaro hisobotlar FCI, BIS, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, shuningdek O'zbekiston Markaziy banki, O'zRTXB va Ipoteka bank ma'lumotlari asosida raqamli tahlillar amalga oshirildi [11,12].

Tahlil va natijalar

Jahon miqyosida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirish bozori so'nggi o'n yillikda izchil kengayib bormoqda. FCI ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda global faktoring aylanmasi tarixda ilk bor 4 trillion yevrodan oshib, 4 039 milliard yevroni tashkil etdi. Mintaqaviy kesimda Yevropa 2 658 milliard yevro (global aylanmaning 65,8 foizi) bilan yetakchi bo'lib qolmoqda, Osiyo-Tinch okeani mintaqasi esa 995 milliard yevro (24,6 foiz) hajm bilan ikkinchi o'rinda turibdi. AQShda faktoring aylanmasi 35,5 foizga o'sib, 160 milliard yevroga yetgan. Ushbu tendentsiyalar qarz instrumentlarining real iqtisodiyotni moliyalashtirishdagi rolini tasdiqlaydi.

Forfeyting bozori ham barqaror o'sish trendini saqlab qolmoqda. 2025-yilda global forfeyting bozori hajmi 15,2 milliard AQSh dollari darajasida baholanib, 2034-yilga kelib 20,1 milliard dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Osiyo-Tinch okeani mintaqasi forfeyting bozorining 42,5 foizini egallab, yetakchi hudud sifatida shakllangan.

Akkreditivlar bo'yicha tadqiqotlarda esa ushbu instrumentning global savdodagi o'rni miqdoriy jihatdan baholangan. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, “akkreditivlar global savdoning 10 foizdan ortig'ini qamrab oluvchi asosiy savdo moliyasi instrumenti bo'lib, past va o'rta

daromadli iqtisodiyotlarda sezilarli darajada katta rol o‘ynaydi” [7]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, “akkreditivdan foydalanish ehtimoli yosh, kichik va xorijiy mulkchilikdagi savdo firmalari uchun tizimli ravishda pastroq” [7] bo‘lib, bu kichik biznes subyektlarining savdo moliyasiga kirishda to‘siqlarga duch kelishini tasdiqlaydi.

1-jadval.

Global faktoring bozorining mintaqaviy tuzilmasi*

Mintaqa	Aylanma, mlrd yevro	Global ulush, %	O‘sish sur‘ati, %
Yevropa	2 658	65,8	2,2
Osiyo-Tinch okeani	995	24,6	3,2
Amerika qit‘asi	326	8,1	20,0
Afrika	51,4	1,3	2,2
Yaqin Sharq	8,8	0,2	8,7
Jami	4 039	100,0	3,7

*Manba: FCI World Factoring Statistics, 2025.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qarz instrumentlari orqali savdolarini moliyalashtirish global miqyosda jadal rivojlanmoqda. Faktoring va forfeyting bozorlarining barqaror o‘sishi, akkreditivlarning xalqaro savdodagi muhim o‘rni ushbu instrumentlarning real iqtisodiyotni moliyalashtirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlarining savdo moliyasiga kirishdagi to‘siqlari mavjudligi bozor infratuzilmasini takomillashtirish zaruratini ham ko‘rsatadi.

O‘zbekiston moliya bozorida ham ushbu yo‘nalishda sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Markaziy bank ma‘lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda kredit tashkilotlari tomonidan jami 9,5 trillion so‘mlik faktoring xizmatlari ko‘rsatilgan [8]. Shundan 8,8 trillion so‘m (93 foiz) tijorat banklari va 699 milliard so‘m (7 foiz) mikromoliya tashkilotlari hissasiga to‘g‘ri keladi. Faktoring xizmatlarining 4,4 trillion so‘mi (46 foiz) raqamli platformalar orqali amalga oshirilgan bo‘lib, shundan 2,5 trillion so‘m (58 foiz) “Ozplanet” va 1,8 trillion so‘m (42 foiz) “Finmakon” elektron faktoring platformalari orqali amalga oshirilgan. 2024-yil dekabrda faktoring xizmatlari hajmi 630 milliard so‘m bo‘lgan bo‘lsa, 2025-yilning shu davrida bu ko‘rsatkich ikki barobar oshib, 1,2 trillion so‘mga yetgan. Faktoringning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2024-yildagi 0,10 foizdan 2025-yilda 0,51 foizga, bank kreditlash hajmidagi ulushi esa 0,4 foizdan 2,4 foizga o‘sgan. Ushbu ijobiy tendentsiyalar bevosita tovar-xom ashyo birjalari amaliyotida ham qo‘llash ijobiy natijalarga olib keladi deb hisoblaymiz.

2-jadval.

O‘zbekiston moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirish mexanizmlari*

№	Mexanizm	Moliyaviy institut	Moliyalashtirish sharti	Risklarni boshqarish usuli
1	Agentlik faktoringi	Ipoteka bank OTP Group	90 kungacha to‘lovni kechiktirish	Aylanma mablag‘larni saqlash, pul oqimini boshqarish
2	Forfeyting (diskontlangan akkreditivlar asosida)	Xalqaro forfeyterlar	Eksport tushumlarini muddatidan oldin sotib olish	Valyuta va kredit risklarini forfeyterga o‘tkazish
3	Fyuchers shartnomalari	UZEX Global (Phillip Nova bilan integratsiya)	Marja talablarini bajarish asosida	Boshlang‘ich va variatsion marja mexanizmlari
4	Kliring mexanizmi	O‘zRTXB kliring markazi	Kunlik hisob-kitoblar	Qarz majburiyatlarini kafolatlash

*Manba: O‘zRTXB, Ipoteka bank OTP Group va UZEX Global ma’lumotlari asosida tayyorlangan.

Xususan, O‘zbekiston Respublika tovar xom-ashyo birjasi (O‘zRTXB) faoliyatida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirishning yangi mexanizmlari joriy etish maqsadga muvofiq. Shu nuqtai nazardan, respublika miqyosida faktoring xizmatlarining jadal o‘shishi va raqamlashtirilishi birja savdolarida ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Birja savdolarida qo‘llanilayotgan moliyalashtirish usullari qarz instrumentlarining amaliy ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Ushbu mexanizmlar orqali xaridorlar aylanma mablag‘larini tejab, ishlab chiqarish jarayonini uzluksiz davom ettirish imkoniga ega bo‘ladilar.

O‘zbekiston Respublika tovar xom-ashyo birjasi (O‘zRTXB) amaliyotida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirishning 90 kungacha to‘lovni kechiktirish bilan moliyalashtirilishini ko‘zda tutuvchi savdo mexanizmini joriy etish taklif etiladi. Bunda albatta bank ishtiroki talab etiladi va ushbu bitim doirasida bank mablag‘larni belgilangan hisob-kitob tartibiga muvofiq bevosita birjaga o‘tkazgan, xomashyo yetkazib berilgach, yetkazib beruvchi tovarlar uchun to‘lovni oladi. Xaridor uchun mazkur mexanizm o‘z aylanma mablag‘larining sezilarli qismini bir yo‘la yo‘naltirmasdan kerakli xomashyoni xarid qilish imkonini yaratdi. Kompaniyaga 90 kungacha to‘lovni kechiktirish imkoniyati berilib, bu pul oqimlarini yanada moslashuvchan boshqarish, kassa uzilishlarini kamaytirish va aylanma mablag‘larni joriy biznes ehtiyojlariga saqlab qolish imkonini beradi. Ushbu amaliyotni xalqaro atamalariga tayangan holda agentlik faktoringi deb atashimiz ham mumkin.

Eksport jarayonlarida qarz instrumentlaridan foydalanishni kengaytirish maqsadida uzoq muddatli qarz majburiyatlarini diskontlangan akkreditivlar asosida forfeyting yo‘li bilan sotib olish mexanizmini joriy etish ushbu yo‘nalishni yanada kengaytirishga xizmat qiladi. Natijada, O‘zbekiston eksport amaliyotida diskontlangan akkreditivlar asosida forfeyting operatsiyalari amalga oshirilishiga erishiladi. Forfeyting mexanizmi eksportchiga bir qator afzalliklarni taqdim etadi: eksportdan tushumlarni muddatidan oldin olish, valyuta va kredit risklarini forfeyterga o‘tkazish hamda likvidlikni ta‘minlash imkoniyati yaratiladi. O‘zRTXB orqali eksport qilinayotgan tovarlar bo‘yicha forfeyting mexanizmini qo‘llash tovarlar aylanmasini qarz instrumentlari hisobidan eksport qilish imkoniyatlarini yaratadi.

UZEX da faktoring va forfeyting operatsiyalarining joriy etilishi bevosita risklarni boshqarish zarurati bilan bog‘liq. Agentlik faktoringi xaridorning to‘lov qobiliyati riskini boshqarish orqali savdo uzluksizligini ta‘minlaydi. Forfeyting esa eksport tushumlarini muddatidan oldin diskontlash orqali valyuta va kredit risklarini forfeyterga o‘tkazadi, bu esa eksportchi uchun risklarni kamaytiradi. Bu instrumentlarning paydo bo‘lishi birja savdolarida hisob-kitob risklarini minimallashtirishga qaratilgan. Fitch reyting agentligi UZEX ning kontragent riskini boshqarish yondashuvini “ibtidoiy” deb baholagan bo‘lsa-da, marja talablari orqali himoya mexanizmlari ishlayotganini tan olgan. Shunday qilib, faktoring va forfeyting UZEX uchun nafaqat moliyalashtirish vositasi, balki risklarni taqsimlash va boshqarishning muhim institutsional mexanizmi sifatida ahamiyatlidir.

Yuqoridagi ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirish mexanizmlari joriy etilib, ularning hajmi izchil o‘shib bormoqda. Agentlik faktoringi mexanizmi xaridorlarga aylanma mablag‘lariga ortiqcha yuklama bermasdan xomashyo sotib olish imkonini taqdim etmoqda. Diskontlangan akkreditivlar asosida forfeyting operatsiyalari eksportchi korxonalarning likvidligini ta‘minlovchi muhim instrument sifatida shakllanmoqda. Fyuchers shartnomalari bo‘yicha hisob-kitoblarni tartibga solishning institutsional mexanizmi xalqaro savdo platformalari bilan integratsiya qilinib, kliring tizimida qarz majburiyatlarini kafolatlash va marja talablarini bajarish mexanizmlari yo‘lga qo‘yilgan. Ushbu mexanizmlarning samarali ishlashi uchun moliyaviy infratuzilmani yanada rivojlantirish, xalqaro tajribani chuqur o‘rganish va milliy qonunchilikni takomillashtirish zarur.

Xulosa

Ushbu tadqiqot olib borish natijasida moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdo

operatsiyalarini moliyalashtirishning samaradorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri o'rganildi. To'plangan ma'lumotlarni qayta ishlash, mantiqiy xulosalash hamda tahlil va sintez qilish orqali quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Agentlik faktoringi mexanizmidan foydalanish xaridorlarga aylanma mablag'lariga ortiqcha yuklama bermasdan xomashyo sotib olish imkonini taqdim etadi. Bu esa qarz instrumentlarining real sektordagi amaliy ahamiyatini ko'rsatadi.

Diskontlangan akkreditivlar asosida forfeyting operatsiyalari eksportchi korxonalarning likvidligini ta'minlovchi muhim instrument sifatida shakllanmoqda. Ushbu mexanizm orqali eksportchilar kelgusi tushumlarini muddatidan oldin olish, valyuta va kredit risklarini forfeyterga o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zbekiston eksport amaliyotida forfeyting operatsiyalarining joriy etilishi milliy eksportchilarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Fyuchers shartnomalari bo'yicha hisob-kitoblarni tartibga solishning institutsional mexanizmi xalqaro savdo platformalari bilan integratsiya qilinib, kliring tizimida qarz majburiyatlarini kafolatlash va marja talablarini bajarish mexanizmlarining yo'lga qo'yilishi sohadagi tub burilish hisoblanadi. Bu esa bozor ishtirokchilarining narx va hisob-kitob risklariga yangicha yondoshuv bilan qarashlarini talab etadi.

Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdo operatsiyalarini moliyalashtirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish, xalqaro tajribani chuqur o'rganish, milliy qonunchilikni takomillashtirish va moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish zarur. Faktoring va forfeyting xizmatlarining raqamli platformalar orqali ko'rsatilishini kengaytirish, fyuchers savdolarida risklarni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish kelgusida ushbu sohada yanada samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. FCI (Factors Chain International). (2025). https://fci.nl/en/news/fci-releases-2025-world-industry-statistics-global-factoring-market-surpasses-eu4-trillion?language_content_entity=en
2. Forfaying Market Research Report 2034. <https://marketintelo.com/report/forfaying-market>
3. Global Value Chains and Inclusive Development: Asian Development Policy Report 2026. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/1143716/adpr-2026-main-report.pdf#41#15>
4. Auboin, M., Smythe, H., & Teh, R. (2016). Supply Chain Finance and SMEs: Evidence from International Factoring Data. CESifo Working Paper No. 6039. Geneva: World Trade Organization. <https://doi.org/10.30875/4db4762a-en>
5. Won-jin Kang. Availability and Limitation of Forfaying 2008, vol.33, no.2, pp. 425-445 (21 pages)
6. Naranjo, A., & Velikov, M. (2025). Trade credit and asset pricing. Journal of Financial Economics, 172.
7. Xiangyuan Lu, Product line design for a capital-constrained supply chain: financing via bank or trade credit, 2026, Fuyang Normal University: Fuyang, Anhui, CN - School of Business.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). Factoring Services Market Review as of Year-End 2025. Toshkent: Markaziy bank. <https://cbu.uz>
9. Ipoteka bank OTP Group. (2026). Toshkent: Ipoteka bank. <https://www.ipotekabank.uz>
10. Phillip Nova. (2026). UZEX and PhillipCapital Launch UZEX Global to Connect Uzbekistan with International Futures Markets. Singapore: Phillip Nova. <https://www.phillipnova.com.sg>

11. Bank for International Settlements. (2024). BIS Statistics on Debt Securities and International Banking. Basel: BIS. <https://www.bis.org>
12. World Bank. (2025). Trade Finance: A Lifeline for Jobs and Businesses. Washington, DC: World Bank. <https://blogs.worldbank.org>

